

ביאורים

בחלק זה מתבררת סוגיית סגולת ישראל דרך הבנת פרשיית חטא העגל. מלך כוזר מתריס לעומת החבר המספר בשבחי עם ישראל, לטענתו חטא זה לכאורה מבטל לחלוטין את המעלות שלהן זכו ישראל עד אותו החטא. הרי מעשה זה נראה כעבודה זרה במובנה החמור ביותר. כיצד ניתן יהיה להסביר חטא חמור כל-כך כאשר אנחנו מדברים על עם בעל מעלות נפלאות שכאלה?

ריה"ל פותח בכך שעצם התייעוד של החטא מורה דווקא על גדולתם של ישראל. הרי החטא הוא ככתם הבולט על בגדים לבנים, כך גם חטאם של ישראל, הבולט דווקא על רקע מעלתם העליונה. כדי לבאר את מעלתם הרוחנית של ישראל פונה ריה"ל אל שורשיו של העם, למן אדם הראשון ועד לצאצאי האבות. לא בכל אחד התגלתה הסגולה העברית. גרעין הסגולה עבר בירושה וחל רק על הראויים לכך מבחינה רוחנית - מוסרית. יש שנדחו מן הסגולה עקב מעשיהם הרעים. כמו כן, בשל מעלתם העליונה זכו ישראל גם בארץ הקודש - ארץ כנען. נמצא שהבחירה בישראל לא הייתה מקרית - שרירותית. הבחירה האלוהית הייתה ביטוי לכך שעם ישראל היה ראוי לכך שישרה בו העניין האלוהי בתור אומה. בהקשר זה יש להזכיר שעל אף שריה"ל מתאר כאן את הסגולה כעוברת בירושה, לא מדובר בגזענות. הסיבה לכך היא שאין מדובר בתהליך טבעי - גנטי אלא בתהליך מוסרי - נשמתי. בעוד תורת הגזע טוענת שהדבר הקובע את ההשתייכות לגזע הוא הגוף, כתהליך דטרמיניסטי של הטבע, העניין האלוהי קשור בנשמת האדם ולא בגופו. לכן, יכולים להיות מצבים שבהם הסגולה אינה מתגלה בדור מסוים מאחר שהוא אינו ראוי לכך ושבה להתגלות בדור אחר. הוכחה נוספת לכך נמצאת באפשרות הגיור - ההצטרפות לעם ישראל. ועל כך - בע"ה בהמשך.

הרחבות

1. חטא העגל

פי אנוי שמעתי שבתוך כך עשו להם עגל ועבדוהו מבלעדי ה'. המלך מדגיש דווקא את חטא העגל כיוון שהוא נעשה בסמוך למעמד הר סיני שאותו תיאר קודם לכן, וסמיכות זו מעידה על פגם שורשי, כפי שכותב המהר"ל: "זוה נראה שיש פירוד וסילוק לישראל בדבר מה מן השם יתברך מצד עצם ישראל, שאילו היה לישראל חבר לגמרי אל הקדוש ברוך הוא מצד עצמם, לא עשו העגל בראשית כאשר לקח השם יתברך את ישראל לעם. ומיד שהוציא אותם ממצרים ונתן להם התורה, עשו את העגל, ודבר זה מורה בוודאי כי יש כאן סילוק ופירוד" [גר מצוה עמ"ג].

2. שלמות אדם הראשון

פי הנה אדם הנה השלם לגמרי. מקור הדברים שאדם היה שלם בבריאתו נעוץ בדברי חז"ל שאמרו: "אמר רבי יוחנן אדם וחיה כבני עשרים שנה נבראו" (ולא כתינוקות חסרי דעת וכוח) [בראשית רבה פרשה יד פסקה ז], וכפי שכתוב בגמרא: "דאמר רבי יהושע בן לוי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם" [מסכת ראש השנה יא, א].

ר' חיים מוולוז'ין אומר שישנו צד של שלמות באדם הראשון שאפילו אצל משה רבנו לא היה: "כי טעמי מצוות עד תכליתם לא נתגלו עדיין לשום אדם בעולם אף למשה רבנו עליו השלום. רק לאדם הראשון קודם החטא והוא היין המשומר בענביו מששת ימי בראשית" [נפש החיים שער א, כב].

שאלות לדין

לפי דברי החבר, אדם גדול מונה את חטאיו. איך נוכל להתעסק בחטאים ובנפילות שלנו באופן שירומם אותנו ולא יגרום לנו לאבד את האמון בעצמנו?

לפי דברי החבר, העניין האלוהי נדבק גם בנשים. האם עבודת ה' של איש דומה לזו של אישה?

לעילוי נשמת מתתיהו בן אריה לב בקר ז"ל

צב אמר הפזרי: שים לב, החבר, שלא תדבק בך סלחנות בספור שבחי עמך, ותניח מרים המפרסם עם אלה המעמדות, פי אני שמעתי שבתוך כך עשו להם עגל ועבדוהו מבלעדי ה'.

צג אמר החבר: חטא שהרבו לגנותם עליו לגדלתם, והגדול הוא מי שחטאיו ספורים.

צד אמר הפזרי: זה מקנאותה העגרת לעמך. ואיזה חטא חמור מזה, ואיזו מעלה תשא אחר זה?

צה אמר החבר: המתן לי מעט עד שאצאמת אצלך גדלת העם, ודי לי לעד שה' לקחם לו לחלק ולאמה מביין אמות העולם, וחיל הענין האלהי על קהלם, עד שהגיעו פלם אל מעלת הדבור, ועבר הענין אל נשיהם והיו מהן נביאות, אחר שלא היה חל הענין פי אם באנשים יחידים מאז אדם. פי הנה אדם היה השלם לגמרי, פי אין מניעה משלמות מלאכה לאמן חכם, יכול, בחמר שפחרו לצורה אשר רצה בה, ולא עקבו מעכב ממזג זרע האב ודם האם, ולא מהמזון והנהגה בשנות הגדול והילדות, והשפעת האוירים והמימות והארצות, הואיל ובראו כמי שהגיע לתכלית ימי הבחירות, השלם בטבעיו ובתכונותיו. והוא אשר קבל הנפש בשלמותה, והשכל בתכלית מה שאפשר לטבע האנושי, והכח האלהי אחר השכל, רצוני לומר: המעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניו, וידע האמתות מבלי למוד, אלא במחשבה קלה. וכבר נקרא אצלנו בן אלהים, הוא וכל מי שדומה לו מזרעו בני אלהים. והוליד בנים רבים, ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל, לפי שהוא היה דומה לו. וכאשר הרגו קין אחיו מקנאה על המעלה הזאת, נתן לו תחתיו שות, הדומה לאדם, והיה לו לסגלה ולב, וזולתו פקלפות ופסלת. וסגלת שות אנוש. וכך נמשך הענין עד נח ביחידים שהיו לב, דומים לאדם ונקראים בני אלהים, להם השלמות בטבעים ובתכונות, ואריכות הימים וחקמות ויכלת, ובשנותיהם הוא המנין מאדם עד נח, וכך מניח ועד אברהם.

מרים - חטאם. חטא שהרבו לגנותם עליו לגדלתם - הביקורת הקשה על חטא העגל, אף שאינו כל כך חמור, היא בגלל גדולת העם שמצופה ממנו שלא לחטוא. **מעלת הדבור** - שמיעת הדיבור האלוהי [הערת הרב שילת]. **אדם** - אדם הראשון. **לאמן חכם** - ה' שברא את אדם הראשון. **יכול** - בעל יכולת בלתי מוגבלת. **ולא עיכבו מעכב וכו'** - אדם הראשון לא היה תלוי בגורמים תורשתיים וסביבתיים אלא נברא מושלם. **וכל מי שדומה לו** - צאצאי אדם שעברה בהם הסגולה. **לסגולה ולב** - מרכז ועיקר האנושות. **וזולתו** - שאר בני אדם. **ובשנותיהם הוא המנין** - מניין הדורות שבתורה מאדם עד נח ומנח עד אברהם, נעשה בעזרת מניין שנותיהם של אנשי הסגולה.